

KORPUS ZAWODOWEJ SŁUŻBY WOJSKOWEJ JAKO WARSTWA SPOŁECZNA. PROBLEM KORPUSU SZEREGOWYCH ZAWODOWYCH¹

ABSTRAKT

W artykule zaprezentowano strukturalne ujęcie korpusów zawodowej służby wojskowej jako warstw społecznych. Autor pokazuje, odwołując się przy tym do badań empirycznych, że takie ujęcie jest nie tylko uzasadnione, ale ma swoje konsekwencje. Jako przykład podaje szczególną sytuację szeregowych zawodowych.

SŁOWA KLUCZOWE

zawodowa służba wojskowa, warstwy społeczne, szeregowi zawodowi.

Relacja bycia żołnierzem tego samego korpusu zawodowej służby wojskowej dzieli ogół żołnierzy na rozłączne podzbiory – klasy abstrakcji wyznaczone przez reprezentanta każdego z nich – oficerów, podoficerów oraz szeregowych. Tak określony podział jest czysto formalny (logiczny)². Spojrzenie socjologiczne rodzi m.in. pytanie: czy podział na korpusy zawodowej służby wojskowej również empirycznie wyznacza pewien podział populacji żołnierzy zawodowych, np. podział na warstwy lub klasy społeczne? Odpowiedź na to pytanie jest pozytywna i wiąże się z określonymi konsekwencjami,

¹ Artykuł jest zmodyfikowaną i uaktualnioną wersją wystąpienia autora na XV Ogólnopolskim Zjeździe Socjologicznym (11–14 września 2013 roku).

² Zob. np. *Mała encyklopedia logiki*, wyd. 2 zmienione, Wrocław 1988, hasło: klasy abstrakcji.

co pokażę w niniejszym artykule. Z metodologicznego punktu widzenia będę dobierał przesłanki do z góry założonego wniosku, co – wbrew obiegu opinii – wcale nie jest błędem³.

Pojęcia warstwy lub klasy społecznej należą do teorii stratyfikacji społecznej i, przez to ostatnie pojęcie, można je zdefiniować:

Stratyfikacja społeczna jest hierarchicznym układem pozycji lub kategorii społecznych (będących zbiorami pozycji), które (w zależności od preferencji teoretycznych) można określić mianem klas, warstw, kategorii społeczno-zawodowych albo też – najogólniej mówiąc – segmentów. Elementy układu stratyfikacyjnego muszą się charakteryzować wewnętrzną zwartością, a co za tym idzie – odrębnością w stosunku do innych kategorii ze względu na cechy położenia społecznego i postawy jednostek. Kluczowymi wyznacznikami, które decydują o usytuowaniu w tym hierarchicznym układzie stosunków społecznych, są miejsce na rynku pracy, posiadanie lub nieposiadanie własności i udział we władzy (zarówno politycznej, jak i w hierarchii stanowisk). Najważniejsze znaczenie ma wymiar ekonomiczny. Akcent na „położenie rynkowe” występuje w większości definicji, zwłaszcza tych, których ambicją jest dostosowanie aparatu pojęciowego teorii Marksa i Webera do analizy współczesnej sytuacji społecznej (...)⁴.

Zgodnie z przytoczoną definicją korpusy zawodowej służby wojskowej tworzą przedziałową hierarchię z podziałem na stopnie wojskowe i różnią się między sobą zarówno warunkami służby (wysokość uposażeń i emerytur wojskowych), jak i przeciętnymi wartościami wieku i wykształcenia – zmiennych, z którymi wiążą się przekonania i postawy.

Encyklopedia Socjologii odnosi pojęcie warstwy do „zhierarchizowanego uporządkowania grup lub kategorii prestiżowych”, a jako wyróżnik warstw podaje „odmienne systemy wartości, a także różnorakie postawy i opinie”⁵. Te ostatnie są przedmiotem sondaży prowadzonych w środowisku wojskowym przez Wojskowe Biuro Badań Społecznych w Wojskowym Centrum Edukacji Obywatelskiej, które dostarczają materiału do analiz. Przejdę zatem od razu do przykładów, a następnie podsumuję je wszystkie razem.

Weźmy na początek oceny „Polski Zbrojnej”, ogólnopolskiego tygodnika o tematyce wojskowej⁶. Waga podejmowanych tematów, jak również zawartość informacyjna pisma oceniane są różnie w poszczególnych korpusach – najlepiej przez żołnierzy z korpusu szeregowych⁷.

Bardziej szczegółowo prześledzimy teraz oceny ustawy o dyscyplinie wojskowej⁸. Poproszeni o wskazanie rozwiązań, które w nowej ustawie uznają za właściwe,

- oficerowie najczęściej wskazywali uproszczony tryb postępowania dyscyplinarnego w przypadkach nie budzących wątpliwości
- podoficerowie najczęściej wskazywali surowsze traktowanie naruszeń prawa pod wpływem alkoholu lub innych środków odurzających
- szeregowi najczęściej wskazywali zwiększenie liczby wyróżnień.

³ Zob. np. J. Hołównka, *Wstęp*, [w:] R.B. Brandt, *Etyka. Zagadnienia etyki normatywnej i metaetyki*, PWN, Warszawa 1996, s. XX. Takie postępowanie jest w swej istocie dowodzeniem – rozumowaniem dedukcyjnym, regresywnym, uzasadniającym, zob. *Mała encyklopedia logiki*, wyd. cyt., hasło: klasyfikacja rozumowań.

⁴ H. Domański, *Metodologia badań nad stratyfikacją społeczną*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2012, s. 15.

⁵ *Encyklopedia Socjologii*, hasło Klasy i warstwy społeczne. Oficyna Naukowa, Warszawa 1999.

⁶ Obecnie „Polska Zbrojna” ukazuje się jako miesięcznik.

⁷ M. Weseliński, *Potrzeby informacyjne żołnierzy zawodowych WP. Sprawozdanie z badań*, Warszawa 2009, s. 18. Takie same odpowiedzi uzyskano w sondażach przeprowadzonych w kolejnych latach.

⁸ Weszła w życie z dniem 1 stycznia 2010 roku. Badanie przeprowadzono w kwietniu 2011 roku (M. Weseliński, *Zasięg zjawisk patologicznych w środowisku żołnierzy zawodowych*).

Zatem w każdym korpusie co innego wskazywano najczęściej.

Największe zróżnicowanie ocen wystąpiło w przypadku wprowadzenia uproszczonego trybu postępowania dyscyplinarnego (52% wskazań wśród oficerów, 34% wskazań wśród podoficerów i 14% wskazań szeregowych) oraz zwiększenia liczby wyróżnień (22% wskazań oficerów, 42% wskazań podoficerów i 58% wskazań szeregowych).

Największa zbieżność ocen wystąpiła w przypadku wyróżnienia polegającego na wcześniejszym zatarciu ukarania (po 37% wskazań wśród oficerów i podoficerów i 36% wskazań szeregowych) oraz wprowadzenia zasady ponoszenia odpowiedzialności dyscyplinarnej niezależnie od odpowiedzialności na podstawie innych przepisów prawa (po 12% wskazań wśród oficerów i podoficerów i 10% wskazań szeregowych). W przypadku ostatniego rozwiązania nie tylko wszyscy żołnierze są zgodni, ale też otrzymało ono najniższą liczbę wskazań w każdym korpusie.

Zauważmy na koniec, że poszerzenie kręgu przełożonych dyscyplinarnych o dowódców drużyn zyskało aprobatę mniej więcej co trzeciego oficera (36%) lub podoficera (31%), ale tylko co ósmego szeregowego (12%), a surowsze traktowanie naruszeń prawa pod wpływem alkoholu lub innych środków odurzających znowu poparł znacząco mniejszy odsetek szeregowych – w porównaniu do dwóch pozostałych korpusów.

Trzeci, i ostatni już, przykład to postawy żołnierzy wobec alkoholu⁹. Wśród tych, którym alkohol kojarzy się ze spotkaniem towarzyskim, dominują szeregowi (61%), wyprzedzając pod tym względem oficerów (51%) i podoficerów (48%). Zarazem szeregowym alkohol najrzadziej kojarzy się z zagrożeniem w ruchu drogowym (29%), w porównaniu do oficerów (46%) i podoficerów (41%). Można zatem powiedzieć, że wzór picia alkoholu przez szeregowych jest – na tle innych korpusów – najbardziej towarzyski i beztroski zarazem. Niestety – jest również najbardziej szkodliwy¹⁰. Jeśli chodzi o rodzaj alkoholu, to piwo jest zdecydowanie napojem szeregowych, a wino – oficerów¹¹.

Wszystkie podane przykłady ilustrują „klasowe” zróżnicowanie odpowiedzi udzielanych przez żołnierzy respondentów na rozmaite pytania kwestionariusza ankiety. I chociaż jest ono stałym elementem wyników sondaży prowadzonych w środowisku wojskowym, to jego interpretacja nie zawsze jest oczywista. W szczególności rozkłady odpowiedzi nie są prostym odbiciem hierarchicznej struktury korpusów zawodowej służby wojskowej. Tak np. ocena własnej sytuacji materialnej przez żołnierzy różnych korpusów nie odzwierciedla szczególnej sytuacji społeczno-zawodowej szeregowych – o której będzie jeszcze mowa dalej – ich socjalnego „upośledzenia” w stosunku do innych korpusów. Najgorzej bowiem oceniają sytuację materialną swojej rodziny nie szeregowi, ale podoficerowie, co zapewne wiąże się z większą liczbą osób będących na utrzymaniu tych ostatnich¹².

Wróćmy jednak do w wcześniej podanych przykładów. Ocena zawartości informacyjnej „Polski Zbrojnej” wiąże się zapewne pośrednio z pozycją w hierarchii służbowej (dostęp do informacji), ale też z wykształceniem i wiedzą ogólną. Postawy wobec alkoholu różnicuje wiek respondentów, a w jakiejś mierze także wykształcenie. Jedynie ocena niektórych przepisów dyscyplinarnych wydaje się bezpośrednio zależeć od (jest funkcją) miejsca zajmowanego w hierarchii służbowej. O charakterze danego korpusu jako warstwy społecznej decydują zatem różne zmienne, których wartości nie można prosto uszeregować.

⁹ M. Weseliński, *Program Profilaktyki Problemów Alkoholowych w Środowisku Służb Mundurowych*. Sprawozdanie z badań, Warszawa 2012. Badanie przeprowadzone w listopadzie 2011 roku, we współpracy z Państwową Agencją Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.

¹⁰ Proporcjonalnie najczęściej szeregowych pije alkohol wielokrotnie w ciągu tygodnia i okazjonalnie (przy jednej okazji) go nadużywa.

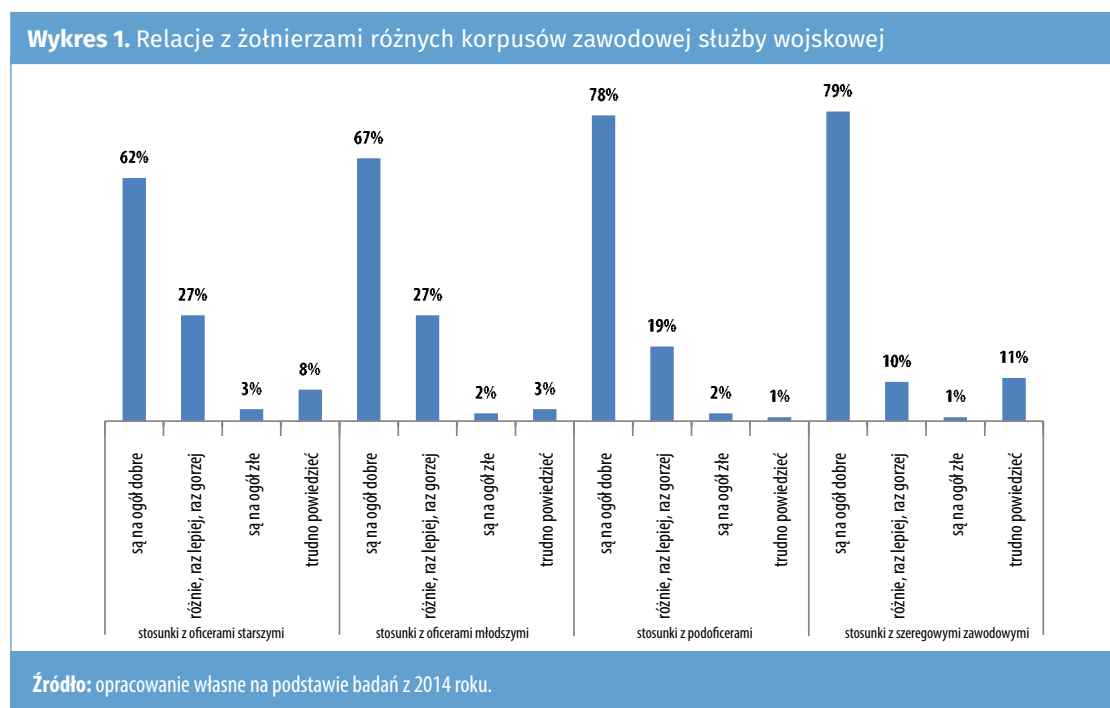
¹¹ Wśród szeregowych jest proporcjonalnie najczęściej pijących największe ilości piwa – ponad 5 litrów miesięcznie – w porównaniu do podoficerów i oficerów. Z kolei oficerowie przodują zarówno pod względem udziału pijących wino, jak i pod względem proporcji tych, którzy wina wypijają najczęściej (miesięcznie).

¹² *Generalny sondaż nastrojów*. Sprawozdanie z badań, wiosna 2012.

¹³ Badanie z 2014 roku.

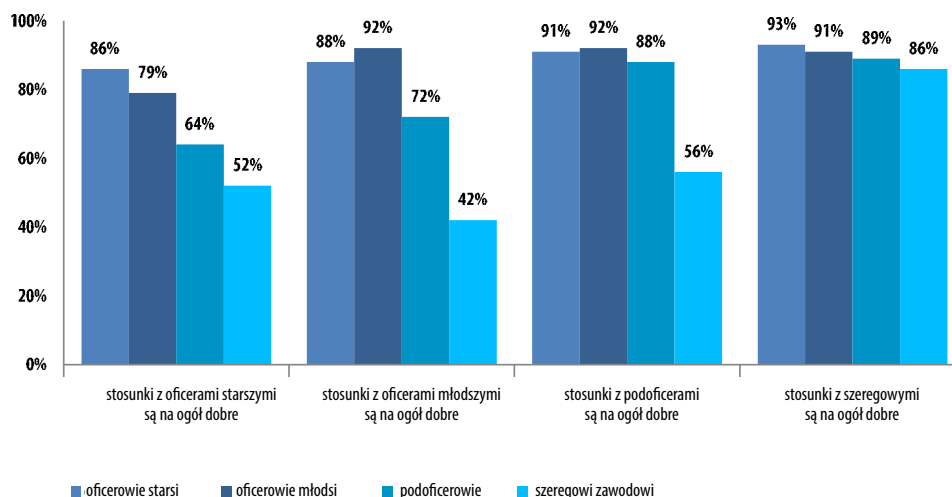
Hierarchiczna struktura zawodowej służby wojskowej przejawia się wyraźnie w stosunkach między korpusami¹³. Z perspektywy ogółu żołnierzy zawodowych relacje z żołnierzami wybranych korpusów zawodowej służby wojskowej (dla każdego z osobna) są najczęściej „na ogół dobre”, z widoczną przewagą szeregowych i podoficerów (wykres 1). Punkty widzenia poszczególnych korpusów jednak mocno się różnią (wykres 2).

Z jednej strony oficerowie starsi są oceniani przez innych najbardziej różnorodnie (rozstęp od 52% do 86%), a szeregowi – najbardziej zgodnie (rozstęp od 86% do 93%). Z drugiej strony oficerowie starsi sami oceniają innych najbardziej zgodnie, a szeregowi – najbardziej różnorodnie. Wyłania się tu ogólna prawidłowość, że im wyższy korpus, tym większa zgodność ocen stosunków z innymi korpusami jako „na ogół dobrych”, im niższy zaś, tym ta zgodność mniejsza. Z kolei im niższy korpus, tym bardziej zgodnie stosunki z nim oceniane są jako „na ogół dobre” przez inne korpusy. Relacja posiadania na ogół dobrych stosunków z innymi jest zatem asymetryczna ze względu na korpusy. Mówiąc w pewnym uproszczeniu: wszystkie korpusy mają względnie najmniej problemów w stosunkach z szeregowcami, a szeregowi najwięcej – w stosunkach ze wszystkimi. Ten wynik nie zaskakuje, odwzorowuje bowiem hierarchiczną strukturę zawodowej służby wojskowej, z jej zróżnicowaniem udziału we władzy, socjalnym i ekonomicznym. Szczególny resentyment¹⁴ czują szeregowi do oficerów młodszych, co znalazło wyraz także w odpowiedziach na pytanie otwarte o przyczyny napięć i konfliktów między żołnierzami różnych korpusów zawodowej służby wojskowej. Jako takie wymieniano zwykle zarówno brak kompetencji i arogancję kadry, jak również różnice uposażenia.

¹⁴ M. Weseliński, *Program Profilaktyki Problemów Alkoholowych w Środowisku Służb Mundurowych*. Sprawozdanie z badań, Warszawa 2012. Badanie przeprowadzone w listopadzie 2011 roku, we współpracy z Państwową Agencją Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.

Wykres 2: Relacje z żołnierzami różnych korpusów zawodowej służby wojskowej (podział na korpusy)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań z 2014 roku.

O tym, że między żołnierzami różnych korpusów zawodowej służby wojskowej występują napięcia i konflikty przekonany jest co trzeci żołnierz (35%), częściej szeregowy (blisko co drugi – 46%) i podoficer (42%) niż oficer (starszy – 16%, i młodszy – 23%).

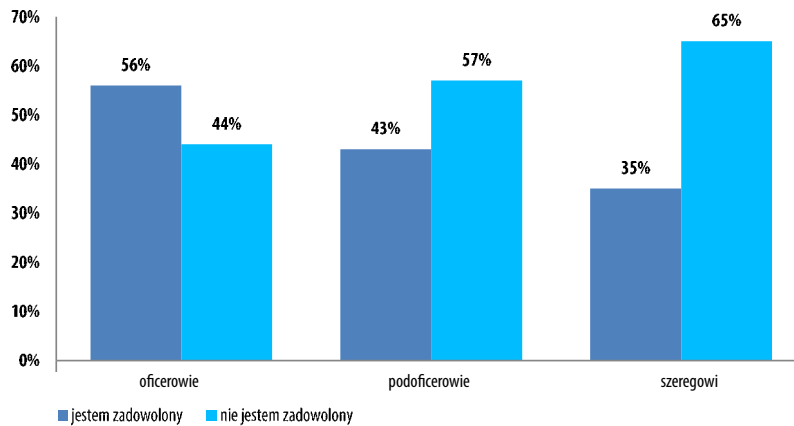
Szczególna sytuacja społeczno-zawodowa korpusu szeregowych jest faktem i przedmiotem badań prawie od momentu powstania tego korpusu¹⁵. Oceny własnej sytuacji zawodowej i związane z nią nastroje szeregowych są znane od lat, niezmiennie i jednoznacznie¹⁶. Można w szczególności stwierdzić, że (wykresy 3 i 4):

- ponad połowa szeregowych jest niezadowolona ze swojej kariery wojskowej
- wśród szeregowych jest proporcjonalnie najwięcej niezadowolonych ze swojej kariery wojskowej (w porównaniu do innych korpusów służby zawodowej)
- szeregowi najgorzej oceniają swoje perspektywy – stosunkowo najwięcej żołnierzy tego korpusu uważa, że jego sytuacja zawodowa się pogorszy (w 2014 roku był to co czwarty z nich).

¹⁵ Korpus szeregowych zawodowych został utworzony w 2004 roku. Zob. np. M. Kloczkowski, *Czynniki warunkujące stabilizację służby w korpusie szeregowych zawodowych. Synteza wyników badań z lat 2005–2008*. Warszawa 2008; M. Sińczuch, *Czynniki warunkujące stabilizację służby w korpusie szeregowych zawodowych. Raport z wyników badań jakościowych*, Warszawa 2009.

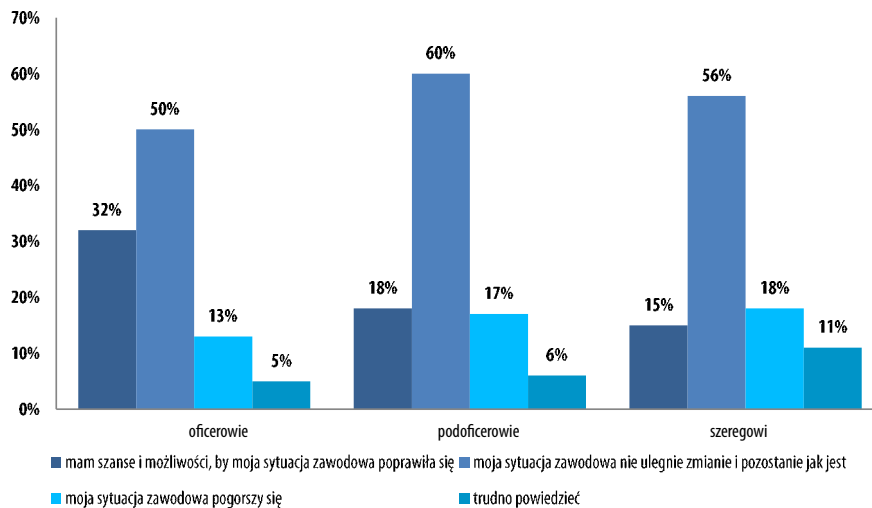
¹⁶ Na podstawie kwestionariuszowych badań statystycznych prowadzonych przez Wojskowe Biuro Badań Społecznych WCEO wśród żołnierzy w latach 2010–2014.

Wykres 3. Jak ogólnie ocenia Pan(i) swoją dotychczasową karierę zawodową w wojsku?

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań z 2014 roku.

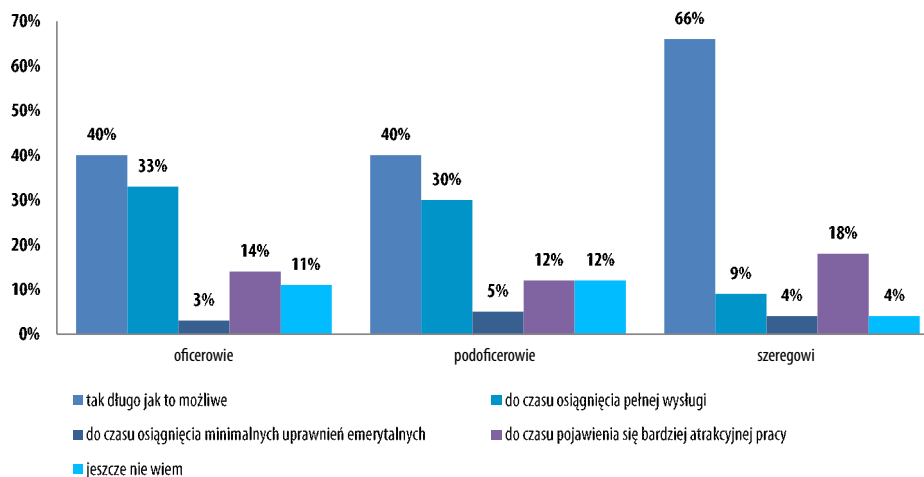
Wykres 4. Jak ocenia Pan(i) swoje perspektywy zawodowe w wojsku?

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań z 2014 roku.

Według danych z jesieni 2012 roku, dwie trzecie szeregowych chcieliby służyć w wojsku tak długo, jak to możliwe – to największy odsetek spośród wszystkich korpusów. Zarazem prawie co piąty – to również największy odsetek – zamierza służyć do czasu pojawienia się bardziej atrakcyjnej pracy. Wśród szeregowych jest także najwięcej osób, które poza służbą wojskową wykonują dodatkowe prace zarobkowe (wykres 5).

Wykres 5. Jak długo zamierza Pan(i) służyć w wojsku?

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań z 2014 roku.

Ponadto znane są niektóre oczekiwania i nadzieje żołnierzy z korpusu szeregowych zawodowych:

- 79% z nich chciałoby przejść do wyższego korpusu zawodowej służby wojskowej
- 61% chciałoby osiągnąć pełne, wojskowe uprawnienia emerytalne¹⁷
- 46% chciałoby mieć zarobki pozwalające na „godne życie”.

Biorąc pod uwagę powyższe, można zasadnie twierdzić, że korpus szeregowych staje się poniekąd marksowską „klasą dla siebie”, świadomą własnych, odrębnych interesów¹⁸. To niepożądane zjawisko, które zdecydowanie nie sprzyja kształtowaniu żołnierskiego morale.

W tej sytuacji możliwe są w zasadzie tylko dwa rozwiązania: albo służbę kontraktową (w przypadku szeregowych – bez możliwości przejścia do służby stałej) jeszcze bardziej skrócić (np. do maksymalnego czasu trwania jednego kontraktu, czyli sześciu lat), albo ją wydłużyć powyżej 12 lat, umożliwiając tym samym szeregowym nabywanie praw emerytalnych (najwcześniej po 15 latach). Ustawa z 30 stycznia 2016 roku usankcjonowała drugie rozwiązanie¹⁹. Być może złagodzi ono problem rozwarstwienia społecznego Sił Zbrojnych RP.

¹⁷ Służba kontraktowa szeregowego zawodowego nie mogła trwać dłużej niż 12 lat i wraz z jej zakończeniem nie nabywał on żadnych uprawnień emerytalnych. Jednorazowy kontrakt mógł trwać od dwóch do sześciu lat (zgodnie z Ustawą z dnia 11 września 2003 r. o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych – Dz.U. z 2014 r. poz. 1414, z późn. zm.).

¹⁸ Publicznym tego przejawem miał być anonimowy list grupy szeregowych, rozesłany do mediów i posłów na Sejm RP, w którym napisano m.in.: „Żołnierze szeregowi jako jedyny korpus osobowy w polskiej armii nie mogą służyć, z powodu braku możliwości przejścia na służbę stałą, dłużej niż 12 lat. Do 2021 roku z mundurem pożegna się ponad 15 tysięcy dobrze wykształconych i wykwalifikowanych żołnierzy z korpusu szeregowych, często po wielu misjach. Warto nadmienić, że taka sytuacja ma miejsce tylko w siłach Ministerstwa Obrony Narodowej, w resorcie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji ten system nie obowiązuje”; zob. M. Dura, *Protest szeregowych zawodowych. Obawy o zwolnienia ze służby* [online], <<http://www.defence24.pl/187319,protest-szeregowych-zawodowych-obawy-o-zwolnienia-ze-sluzby>>, (dostęp 4.05.2016 r.). Warto zauważyć, że użyte w liście wyrażenie „korpus osobowy” jest zastosowane błędnie – szeregowi bowiem nie tworzą korpusu osobowego. Zob. np. Rozporządzenie ministra obrony narodowej z dnia 11 grudnia 2009 r. w sprawie korpusów osobowych, grup osobowych i specjalności wojskowych (Dz.U. z 2009 nr 216 poz. 1678).

¹⁹ Dz.U. z 2016 r. poz. 308.

ABSTRACT

This article treats each of the military corps – commissioned ranks, non-commissioned ranks and privates – as a social stratum. The author uses the empirical evidence to justify this view and shows its consequences on the example of the privates.

KEY WORDS

military corps, social stratum, privates.

BIBLIOGRAFIA

- Brandt R. B., *Etyka. Zagadnienia etyki normatywnej i metaetyki*, PWN, Warszawa 1996.
- *Metodologia badań nad stratyfikacją społeczną*, Domański H. red., Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2012.
- *Encyklopedia Socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1999.
- Iwanek M., *Generalny sondaż nastrojów. Sprawozdanie z badań, wiosna 2012*.
- Iwanek M., *Generalny sondaż nastrojów. Żołnierze zawodowi – wiosna 2014*, WBBS WCEO, Warszawa 2014.
- Kloczkowski M., *Czynniki warunkujące stabilizację służby w korpusie szeregowych zawodowych. Synteza wyników badań z lat 2005–2008*, Warszawa 2008.
- *Mała encyklopedia logiki*, wyd. 2 zmienione, Ossolineum, Wrocław 1988.
- *Nowy słownik poprawnej polszczyzny*, PWN, Warszawa 2004.
- Orzyłowska A., Misiak G., *Uwarunkowania służby wojskowej w korpusie szeregowych zawodowych*, WBBS WCEO, Warszawa 2010.
- Orzyłowska A., Baran-Wojtachnio M., *Bieżące problemy funkcjonowania sił zbrojnych*, WBBS WCEO, Warszawa 2011.
- Predel G., *Sytuacja społeczno-zawodowa żołnierzy w poszczególnych korpusach kadry zawodowej sił zbrojnych RP*, WBBS WCEO, Warszawa 2013.
- Sińczuch M., *Czynniki warunkujące stabilizację służby w korpusie szeregowych zawodowych. Raport z wyników badań jakościowych*, Warszawa 2009.
- Weseliński M., *Potrzeby informacyjne żołnierzy zawodowych WP*. Sprawozdanie z badań, Warszawa 2009.
- Weseliński M., *Program Profilaktyki Problemów Alkoholowych w Środowisku Służb Mundurowych*. Sprawozdanie z badań, Warszawa 2012.